

Netwerkfaciliteit RTLG

*Samen de transitie van
het landelijk gebied*

RTLG Reflectietafels

Dieper Wortelen

RTLG Reflectietafel II - (De)Polarisatie

Waarom reflectietafels?

Realisatie van de transitie landelijk gebied is een mega-opgave en LNV en provincies hebben daar samen de schouders onder gezet. Met waterschappen, gemeenten en heel veel andere partijen die bij de uitvoering betrokken zijn. De behoefte aan reflectie van buiten ('wetenschap & praktijk') naar binnen ('het overheidssysteem') leeft breed, maar helaas nemen we niet zo vaak de tijd daarvoor. Met een reeks van reflectietafels willen we die kwaliteitstijd wèl maken. Doel is inspireren, reflecteren en leren van elkaar. Met een vaste kern van 'reflectievragers' en 'reflectiegevers' en met wisselende frisdenkens die een specifieke invalshoek kunnen belichten. Zo verzamelen we een groep kritische vrienden rondom de transitie. De reflectietafels kennen één vast ingrediënt en dat is vrije ruimte: het gesprek gericht op de verheldering van essenties, het opschorten van oordelen, het verwoorden en toetsen van persoonlijke visies.

1.1 Reflectietafel II - (De)Polarisatie | Wat is er ter tafel gekomen?

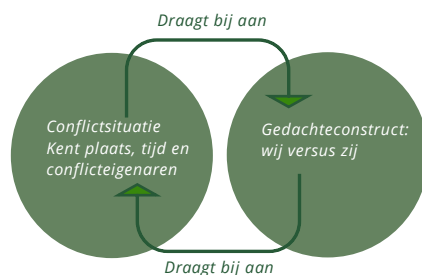
Deze bijdrage is een algemene en vrije vertaling van wat er tijdens de tweede editie van de RTLG reflectietafels ter tafel is gekomen. Aan de hand van Bart Brandsma (filosoof, trainer, adviseur en auteur) hebben we *inzicht* gekregen in het begrip (de-)polarisatie. Daarnaast bood Bart ons *overzicht* van het ‘speelveld’ polarisatie. Een praktijkoefening en dialoog leidde tot *uitzicht* over ons eigen polarisatielandschap. Deze vrije bijdrage is geen letterlijk gespreksverslag met herleidbare uitspraken, ook geen volwaardige transcriptie van het verhaal of het boek van Bart. Het is wél een korte impressie van deze bijzondere ochtend. Met deze vrije bijdrage hopen we dat het gesprek, waar of met wie dan ook, op een abstracte manier inspiratie kan bieden aan eenieder die aan de transitie landelijk gebied werkt.

‘We willen niet leven in een wereld zonder polarisatie. Zonder polarisatie staan we stil... we hebben polarisatie nodig om dingen te veranderen, maar het moet niet te erg worden. Het draait om het herkennen en hanteren van polarisatie.’

1.2 Inzicht | Het denkkader (de)polarisatie: wij versus zij

“Polarisatie gaat over een diep geworteld wij-zij denken. Daar geven wij op allerlei manieren brandstof aan.” Door zijn persoonlijke ervaringen als journalist en documentairemaker raakte Bart Brandsma bewust dat hij, zonder het wist, in ‘wij versus zij denken’ verzeild was geraakt. En of dat nu zijn eigen perceptie was of die van zijn omgeving, dat maakt niet uit. Het wij versus zij denken deed iets met hem, het raakte aan zijn eigen identiteit. Dat was de trigger om middels een praktijkonderzoek te werken aan het denkkader ‘wij versus zij’, de kaders van het landschap ‘polarisatie’.

Dat landschap laat zich tekenen aan de hand van drie ‘basiswetten’. Ten eerste is polarisatie een gedachtenconstruct. Het is iets tussen je oren. Maar vaak van buitenaf opgelegd. Een gedachtenconstruct kun je niet aanraken. Daarmee is polarisatie wat anders dan een conflict. Een conflict kun je opzoeken. Het heeft een plaats, tijd en conflicteigenaren. Wij-zij denken is, ook al van buitenaf opgelegd, verinnerlijkt. Dat maakt het ook zo’n persoonlijke aangelegenheid. Toch kunnen deze twee begrippen wel degelijk met elkaar in verbinding staan, of elkaar versterken.

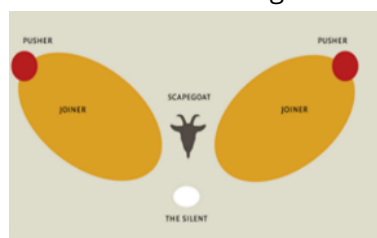
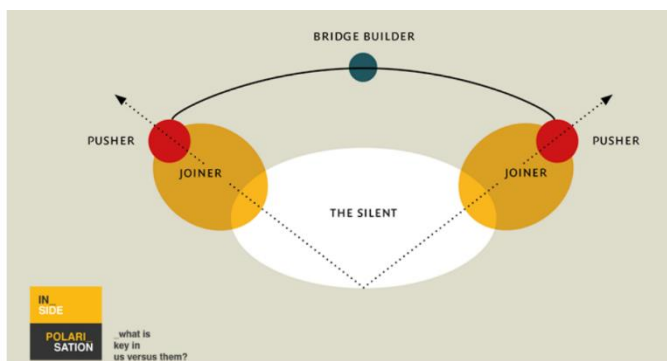
Ten tweede heeft polarisatie brandstof nodig. Brandstof is een verzameling uitspraken die de identiteit van de ‘wij’ of ‘zij’ (tegenpolen) benadrukken of aanwakkeren (bevestigen). We doen het allemaal. Dat is soms ook best wel fijn, het geeft in zekere zin overzicht van jezelf en je positie: daar waar ik behoor ten opzichte van de ander. Journalistiek kan een rol spelen in de ‘etikettering’ van polen of juist het benadrukken van verschillen. Denk eens aan een talkshowtafel waar tegengestelde ‘denkers’ of ‘doeners’ uitgedaagd worden voor een verhitte discussie of amusement. Met de komst van sociale media zijn de middelen om uitspraken over ‘de ander’ te doen alleen maar toegenomen. Er is tegenwoordig meer ruimte voor brandstof dan vroeger. Ten derde gaat polarisatie uiteindelijk altijd over onze onderbuik, de gevoelsdynamiek (‘gut feeling’). De gevoelsdynamiek is persoonlijk, die raakt aan identiteiten door middel van een groepsdynamiek die duidelijk maakt; ben je voor of tegen? Je bent van de ene kant of van de andere. Wij-zij denken laat zich daarom maar ten dele rationaliseren, een paar goede argumenten is niet genoeg. Deze drie basiswetten maakt duidelijk dat wij-zij denken (‘polarisatie’) zich zowel afspeelt in het hoofd

(gedachteconstruct) én het gevoel (gevoelsdynamiek) en dat laat zich vertalen in gedrag ('brandstof leveren').

Een gezonde democratie kent 'polarisatie'. Het hoort er thuis. In feite brengt polarisatie ontwikkeling, vernieuwing en is het een motor voor maatschappelijke ontwikkeling. Wat belangrijk is, is dat een maatschappij kan laveren tussen polarisatie en depolarisatie.

1.3 Overzicht | Het rollenspel

In het landschap van polarisatie met zijn drie basiswetten spelen zes verschillende rollen hun eigen rollenspel. Ten eerste zijn er *pushers*: zij creëren het meest zichtbare brandstof voor het wij-zij denken, vaak in vlotte oneliners of een paar tekens op sociale media. Pushers bevinden zich in het 'wij' en 'zij' kamp en hebben elkaar nodig om te blijven bestaan. Pushers denken van zichzelf dat ze zich inzetten voor het goede, wijden hun tijd 'strijden' voor hun ideaal. *Joiners* kiezen een kamp. Het zijn de aanhangers van de pusher. Ze vinden zichzelf redelijker dan een pusher en voelen zich sterk verbonden met andere joiners. Daarmee hebben ze een gemeenschappelijke tegenpool: de pusher en joiners van de andere kant. Dit geeft binnen een groep van joiners groepsidentiteit en biedt comfort. Daar precies middenin zit *het stille midden* ('the silent'). Deze groep bestaat uit neutrale, genuanceerde maar ook onverschillige mensen. Sommige beroepen en functies in de maatschappij eisen ook deze 'neutraliteit' (bijvoorbeeld de wetenschap). Dat midden staat altijd onder (polarisatie)druk. Pushers en joiners willen op deze plek een keuze opleggen: ben je voor of tegen ons. Het uitoefenen van polarisatiedruk door één van de polen kan resulteren in medestanders voor de andere tegenpool. Het stille midden blijft onzichtbaar in het maatschappelijk debat. *De bruggenbouwer* stelt zich 'boven' de groep van pushers en joiners van beide tegenpolen. De bruggenbouwer wil begrip aan beide zijden kweken met als doel te depolariseren. Hij richt zich daarbij op beide polen om een fatsoenlijk dialoog te faciliteren, maar versterkt hierdoor (onbedoeld) polarisatie. Bruggenbouwers worden in zekere zin 'gedoogd' door beide tegenpolen. Het werk van de bruggenbouwer wordt vaak zo vertaald dat het de narratief van de eigen 'pool' versterkt. Er is een gevaar dat een bruggenbouwer uiteindelijk wordt opgeslokt door één van de

polen en zelf een pusher wordt. Of het kan gebeuren dat een bruggenbouwer verandert in de *zondebok*. Dit kan gebeuren in een situatie wanneer polarisatie excessief toeneemt (de rol van zondebok 'overkomt' je, het is geen bewuste keuze). Het stille midden is in deze situatie bijna verdwenen. De twee polen zijn zo groot geworden dat alle potentiële aanwas is opgeslokt. Het wij versus zij denken is op zijn hoogtepunt. Het 'offeren' van de zondebok kan zorgen voor

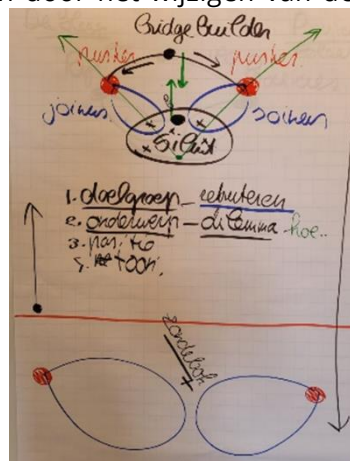
'ontlading' waardoor de polen weer kunnen slinken en het stille midden zich weer vult. Er is ook een zesde positie *'de leider in het stille midden'*. Iemand die leiderschap toont en het midden verbindt door empathisch en luisterend te werkt te gaan. Persoonlijk, maar onafhankelijk. De 'zesde positie' gaat op zoek naar de persoonlijke verhalen die zich afspelen in het midden. Welke dilemma's spelen zich daar af? Wat zijn de rode draden die te vinden zijn in het 'midden'? Het is een rol die veel tijd kost. In een gezond functionerend polariserend landschap heeft iedereen een rol te spelen. Er zijn in feite geen goede of slechte rollen. Daarnaast zit er een verschil in hoe deelnemers in het polarisatie speelveld zichzelf zien of door andere worden gezien. Dat maakt het polarisatie landschap ook een dynamisch gedachteconstruct. Door een

"In een gezond functionerend polariserend landschap heeft iedereen een rol te spelen. Er zijn in feite geen goede of slechte rollen"

polariserende landschapskaart uit te tekenen kan er gewerkt worden aan een depolarisatiestrategie.

1.4 Uitzicht | over het polarisatielandschap

Door uitzicht te hebben over een polarisatielandschap (waarin de polarisatie-rollen zijn verdeeld) kan er gewerkt worden aan een strategie om te depolariseren. Dit kan door het wijzigen van de veranderstrategie: van een nadrukkelijke focus op de twee tegenpolen naar het organiseren van gesprekstochten naar het stille midden. Door het optekenen van persoonlijke verhalen die zich in dit ‘midden’ afspelen, verschuift het polarisatie-narratief van de polen naar persoonlijke verhalen uit het genuanceerde midden. Kortom, het uitzoeken waar het belang, de gevoelsdynamiek en de interesse van het midden ligt. Het midden komt hiermee in beweging zonder een van de polen te voeden. Dit vraagt dus ook een bewuste keuze te maken in de rol die je oppakt (en de voorwaarde dat de andere actoren de eigen rol blijven spelen). De juiste toon vinden in dit midden is niet simpel. Hiervoor is een empathische, oprechte en nieuwsgierige houding voor nodig, zonder in moraliserende termen te vervallen. Bovenstaande aspecten worden ook (h)erkend aan tafel wanneer we uitkijken over het polarisatielandschap transitie landelijk gebied. RTLG is vanuit de opgave op papier precies gepositioneerd ‘tussen’ Rijk en Provincie. Er wordt beseft dat het RTLG daardoor een bruggenbouwerpositie toegekend heeft gekregen (met het risico zondebok te worden), terwijl het misschien liever een informele leiderspositie in het stille midden van gebiedsontwikkeling had ingenomen (de ‘zesde positie’). De term ‘generieke maatregelen’ in NPLG illustreert deze gevoeligheid. Vanuit provincieperspectief werkt deze term polariserend, daar elke provincie een uniek karakter heeft en de uitvoering van het NPLG altijd zou moeten draaien om een specifieke gebiedsgerichte aanpak. Vanuit Rijksperspectief zijn generieke maatregelen juist nodig om richting te geven aan Provincies en ervoor te zorgen dat er succesvol (en meetbaar) wordt gewerkt aan nationaal doelbereik. Ook een gemeentelijke overheid zit in de spagaat. De gemeente wil in sommige gevallen wel vrijheid geven maar is belast met het volgen van de wet. Is de transitie landelijk gebied op deze manier wel effectief georganiseerd?

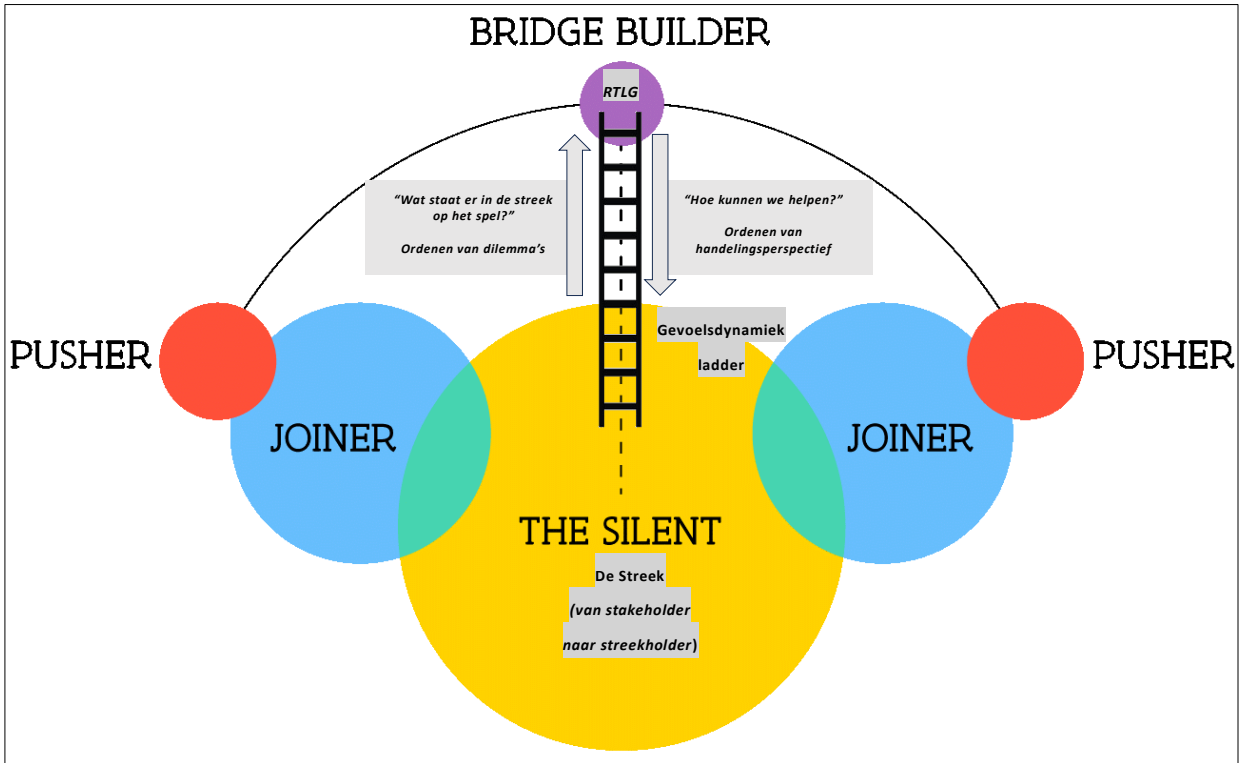

Gesprektochten naar het stille midden zouden uitkomst kunnen bieden; ‘naar beneden luisteren’ en ‘naar boven kunnen reflecteren’ om handelingsperspectief te bieden. Om daar te komen zou een ‘ladder’ vanuit de overheid nodig zijn naar het stille midden. Het formuleren van een succesvolle rekruteringsstrategie om de ‘zesde positie’ te kunnen spelen is een overweging waard. Ook al is het een tijdrovende exercitie. De focus ligt op het resoneren tussen systeemwereld overheid, de praktijkwereld van gebiedsontwikkeling waarin het moet gaan bewegen en de intermediairs in de uitvoering. Er wordt geopperd dat het stille midden zich afspeelt in de Nederlandse streekgebieden. Het ontmoeten van informele leiders, ‘streekholders’¹, en het optekenen van persoonlijke streekverhalen kan helpen om dilemma’s in een streek te ordenen. Dit zou moeten leiden tot gezamenlijke reflectie en dialoog tussen verschillende overheidslagen. Samen zou hiermee handelingsperspectief geboden kunnen worden. Dat betekent per definitie dat je vanuit de overheid ook zaken moet

“Om te depolariseren moet je niet de polen bestrijden maar het midden versterken.”

¹ Zie ‘vrije bijdrage’ RTLG Reflectietafel 1 en bijdrage Joks Janssen (2023): het platteland is een geleefd landschap.

durven 'laten'. Wat er dan 'gelaten' zou moeten worden is nog niet concreet. Wel wordt gesteld dat gebiedsstreken sterke behoefte hebben aan tijd en experimenteeruimte. Dit zou betekenen dat de overheid naast het beschikbaar stelen van tijd, ruimte en middelen ook zelf meer comfortabel zou moeten worden in het *niet-weten*.

1.5 Inspiratie | Leestips die tijdens de Reflectietafel genoemd zijn

Handige links
Polarisatie – inzicht in de dynamiek wij-zij denken, 2016. Bart Brandsma
Essay: Het platteland is een geleefd landschap, 2023. Joks Janssen https://www.groenontwikkelingsfondsbrabant.nl/inspiratie/het-platteland-is-een-geleefd-landschap
LinkedIn post: Radicaal vanuit de uitvoering denken en doen, 2023. Joks Janssen https://www.linkedin.com/posts/joks-janssen_het-platteland-is-een-geleefd-landschap-activity-7135946505357553665-QWpy?utm_source=share&utm_medium=member_ios
Rapportage & advies over het Toekomstgesprek Landelijk Gebied: Dieper Wortelen, 2023.

